

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

Bernhards Bilderberg

Een jaar nadat de Oude Loo-conferenties op initiatief van koningin Juliana van start waren gegaan, begon prins Bernhard met enkele gelijkgestemden aan de voorbereiding van een andere reeks bijeenkomsten: de Bilderberg-conferenties, zoals ze uiteindelijk gingen heten. Die zouden, net als het Oude Loo, een rol gaan spelen in de crisis van 1956. Dat had vooral te maken met het feit dat Juliana zich sterk verzette tegen de betrokkenheid van Bernhard bij Bilderberg. En van die bemoeienis was de prins niet gediend.

Net als bij het Oude Loo lag de chaotische naoorlogse toestand in de wereld en de wens ‘nooit meer oorlog’ aan de basis van de Bilderberg-conferenties. Er werd naar wegen gezocht om een nieuwe wereldbrand te voorkomen. Hechtere samenwerking tussen de West-Europese landen, met name tussen de voormalige vijanden Frankrijk en Duitsland, werd daarbij als cruciaal beschouwd. Net als een goede trans-Atlantische relatie, al was het maar om het dreigende communistische gevaar te weerstaan dat van de Sovjet-Unie en diens bondgenoten in het Oostblok leek uit te gaan.

Probleem was echter dat er geen blauwdruk voor Europese samenwerking voorhanden was. Bovendien was sedert 1950 de relatie tussen de Verenigde Staten en West-Europa onder druk komen te staan. Weliswaar hadden de Amerikanen een cruciale en bejubelde rol gespeeld bij het verslaan van nazi-Duitsland en bij de daaropvolgende economische wederopbouw van West-Europa, maar dat betekende bepaald niet dat iedereen onvoorwaardelijk achter de VS stond.

Het anti-Amerikaanse sentiment leek toe te nemen en werd gevoed door gebeurtenissen in de Verenigde Staten zelf. Daar leidde senator Joseph McCarthy een heuse heksenjacht op vermeende anti-Amerikaanse elementen (lees: communisten). Ook de procesgang tegen Julius en Ethel Rosenberg werd in Europa met argusogen en zelfs afgrijzen gevolgd. Nadat het van spionage voor de Russen verdachte echtpaar in juni 1953 op de elektrische stoel ter dood was gebracht, werd er wereldwijd geprotesteerd.¹ Wat was er met de VS aan de hand? Welke kant ging dat land op? Ook de nadrukkelijke Amerikaanse economische, religieuze en culturele bemoeienissen met Europa vielen niet bij iedereen in goede aarde. Van hun kant bekeken de Amerikanen met de nodige argwaan sommige ontwikkelingen in Europa, zoals de electorale suc-

cessen van communistische partijen in Italië en Frankrijk. Ook vond de VS dat enkele Europese landen, waaronder Nederland, te weinig geld aan defensie besteedden.²

Op het hoogtepunt van de Koude Oorlog was door wederzijds onbegrip de trans-Atlantische samenwerking onder druk komen te staan. Er gingen stemmen op om daar iets aan te doen. Een van die stemmen was die van koningin Juliana. Tijdens het staatsbezoek aan de Verenigde Staten in 1952 had zij het Congres toegesproken en gewezen op het belang van een positieve grondhouding, van welwillendheid. Want 'goodwill leads to understanding. And understanding leads to confidence. And confidence is the only workable basis for international cooperation'.³

Initiatiefnemers

Ook Joseph H. Retinger meende dat internationale samenwerking gebaat was bij wederzijds begrip en vertrouwen. Deze invloedrijke Poolse banneling, die een deel van de oorlogsjaren in Londen had doorgebracht, meende dat Europese samenwerking hoogstnoodzakelijk was om vrede en economische voorspoed op het continent te realiseren én om de communistische dreiging te weerstaan. Retinger wilde ook de relaties tussen Oost en West verbeteren door een dialoog op gang te brengen tussen filosofen, theologen en politieke denkers,⁴ maar hij richtte zich toch vooral op zijn ideaal van een verenigd Europa als buffer tegen het communisme. Hij realiseerde zich dat Amerikaanse steun daarvoor onontbeerlijk was. Met lede ogen sloeg hij dan ook de toeneemende verwijdering tussen de VS en West-Europa gade. Om daar iets aan te doen, wilde hij vooraanstaande Europeanen en Amerikanen rond de tafel krijgen met als doel het onderlinge wantrouwen te verminderen en begrip te kweken voor elkaars standpunten.

Hiertoe zocht 'netwerker pur sang' Retinger begin jaren vijftig onder meer contact met zijn leeftijdgenoot en oude 'Londense' bekende Paul Rijkens.⁵ Samen met de Unilever-topman ging hij vervolgens bij prins Bernhard op bezoek. Dat was geen toeval. Bernhard was een uitgesproken Atlanticus, met goede contacten aan de andere kant van de oceaan.⁶ Bovendien was hij een uitgesproken Europeaan. Volgens de prins waren in West-Europa op termijn opheffing van de binnengrenzen, een gemeenschappelijke munt en overdracht van nationale bevoegdheden naar supranationale organen onvermijdelijk – zo vertelde hij zijn biograaf Alden Hatch.⁷ Bernhard en Rijkens vonden vrijhandel de 'best denkbare garantie tegen communisme'⁸ en ook daarin stemden ze met Retinger overeen. Dus besloten beide Nederlanders met de Pool in zee te gaan.

Op 25 september 1952 vond in Parijs een bijeenkomst plaats waaraan naast Retinger, Rijkens en Bernhard vooraanstaande politici uit België (Paul Van Zeeland), Frankrijk (Guy Mollet en Antoine Pinay), Italië (Pietro Quaroni) en Groot-Brittannië (Hugh Gaitskell en Sir Colin Gubbins) deelnamen. Zij schaarden zich allen achter Retingers initiatief om de Europese samenwerking te bevorderen en de relatie met de Verenigde Staten te verbeteren.⁹ Afgespro-

Op 29 maart 1954 keert prins Bernhard terug van een rondreis door de Verenigde Staten, waar hij onder meer diverse luchtvaartmaatschappijen heeft bezocht. Op Schiphol houdt hij een persconferentie, waarbij ook koningin Juliana is aangeschoven. Naast de prins zit zijn particulier secretaris F.A. de Graaff, die met de prins was meegereisd.

ken werd dat er een inventarisatie zou worden gemaakt van de inter-Europese en trans-Atlantische tegenstellingen. Over die pijnpunten diende dan vervolgens een conferentie te worden georganiseerd met invloedrijke personen van beide continenten. Aanvankelijk reageerden de benaderde Amerikanen echter enigszins afhoudend.¹⁰ Zij hadden vanwege de oorlog in Korea en de presidentsverkiezingen van 1952 wel wat anders aan hun hoofd dan de Europese eenwording. Bovendien wantrouwden de Amerikanen – en dan met name de staf van president Eisenhower – zowel Retinger (die ervan verdacht werd voor de Britse geheime dienst te werken)¹¹ als prins Bernhard (die een ‘name-dropper’ werd genoemd).¹² Maar Retinger zette door. Na twee jaar voorbereiding vond in Oosterbeek bij Arnhem de door hem zo vurig gewenste bijeenkomst plaats.

Eerste conferentie

Op zaterdag 29 mei 1954 verzamelden zich ruim zeventig Amerikanen en West-Europeanen in Hotel Bilderberg. Die beschut gelegen accommodatie was volledig afgehuurd door de organisatoren. De bedoeling was dat de deelnemers zonder pottenkijkers vrijuit van gedachten zouden kunnen wisselen over onder meer het communisme en de Sovjet-Unie, de Europese integratie en de Europese Defensie Unie – zoals de vooraf opgestelde thema’s luiden.

De aanwezigen waren op persoonlijke titel uitgenodigd en zorgvuldig geselecteerd. Het moest gaan om topmensen uit de wereld van handel, industrie

en bankwezen. Bovendien werden uit ieder deelnemend land vooraanstaande diplomaten, topambtenaren en invloedrijke politici gevraagd.¹³ Dit alles om de discussie te stimuleren. Opdat iedereen zonder restricties kon praten, werden journalisten buiten de deur gehouden.

Politici van communistische partijen waren expliciet van deelname uitgesloten. De drie werknemers van Hotel Bilderberg die lid waren van de CPN, waren evenmin welkom.¹⁴ Zij werden tijdelijk vervangen. Om alles logistiek goed te laten verlopen, leverde Unilever onder meer een aantal telefonistes die er zorg voor droegen dat de deelnemers snel geholpen konden worden als ze naar het buitenland wilden bellen.

Vanuit de Verenigde Staten waren onder anderen generaal Charles D. Jackson (veiligheidsadviseur van president Dwight Eisenhower), de Democratische politici Paul H. Nitze en George W. Ball en de zakenlieden David Rockefeller (Chase Manhattan Bank), Joseph P. Spang jr. (Gillette Company) en Henry J. Heinz II (Heinz Company) naar Oosterbeek gekomen. Onder de ruim vijftig Europese deelnemers bevonden zich de Belgische bankier Pierre de Bonvoisin, het Britse Labour-parlements lid Denis W. Healey, de Deense minister van Buitenlandse Zaken Ole Bjørn Kraft, de Duitse vakbondsman Ludwig Rosenberg, de Italiaanse ondernemer Alberto Pirelli, de Nederlandse oud-minister van Economische Zaken en ondernemer Max Steenberghe, de Noorse scheepsmagnaat Leif Høegh en Denis de Rougemont, de uit Zwitserland afkomstige oprichter van het Centre Européen de la Culture.

Na een wat aarzelende start verliep de conferentie naar wens. Essentieel was het besloten karakter van de bijeenkomst. Er werd ook geen verslag van de discussies gemaakt, al werden wel de argumenten genoteerd zonder dat erbij vermeld werd wie wat had gezegd. Wat volgens de aanwezigen evenzeer bijdroeg aan het welslagen, was dat prins Bernhard als gespreksleider was aangewezen. Naar eigen zeggen had de prins een roulerend voorzitterschap voorgesteld,¹⁵ maar nadat hij de eerste sessie had geleid, vond vrijwel iedereen dat hij gedurende de hele conferentie voorzitter moest blijven.

Bernhard had een paar belangrijke troeven die hem voor vrijwel alle aanwezigen acceptabel maakten: hij kwam uit een klein land, genoot aanzien als echtgenoot van koningin Juliana en haalde met zijn 'charm, easy manner and sense of humor'¹⁶ de aanvankelijk heersende spanning uit de lucht. Wat de sfeer eveneens ten goede zal zijn gekomen, was dat de prins alle deelnemers uitnodigde voor een borrel op Paleis Soestdijk.¹⁷ De Bilderberg-conferentie in Oosterbeek viel vrijwel samen met de zevende Oude Loo-conferentie en dus was Juliana niet thuis toen de tientallen conferentiegangers het paleis binnenvielen.

Vervolg

Retinger kon tevreden zijn. De bijeenkomst in Oosterbeek was een succes geworden. De deelnemers waren, vaak na stevige en openhartige discussies, nader tot elkaar gekomen en de vertroebelde trans-Atlantische lucht was enigszins opgeklaard. Dat was niet alleen te danken aan de door Bernhard geleide

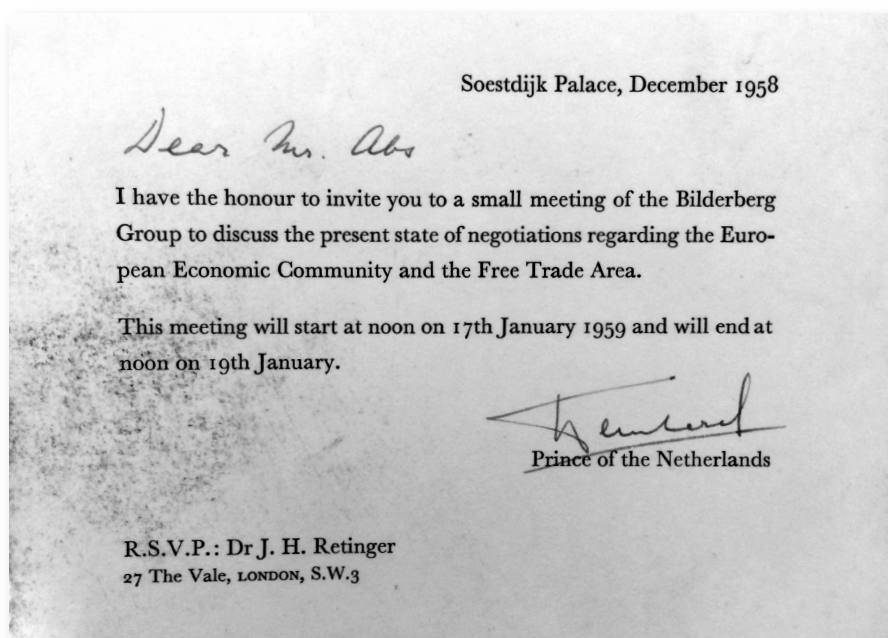
plenaire zittingen, maar meer nog aan de vele informele ontmoetingen tijdens de maaltijden, de borrels of de wandelingen in kleine gezelschappen door het park rondom het hotel.¹⁸

Voor veel deelnemers en zeker voor de organisatoren was het duidelijk dat de bijeenkomst een vervolg moest krijgen. De opzet bleek goed te werken en diende gehandhaafd te blijven: drie dagen in hermetische afzondering met veel ruimte voor een open, vrije discussie en een informele uitwisseling van standpunten, met een geheimhoudingsplicht voor de deelnemers,¹⁹ maar vooral ook zonder notulen, zonder moties en zonder stemmingen (al was het aanvankelijk wel degelijk de bedoeling geweest om tot een soort consensus te komen, maar dat lukte niet).²⁰ En vooral ook zonder ongenode journalisten, zodat – in de woorden van prins Bernhard – de deelnemers niet ‘geremd hoeven te zijn door de gedachte dat hun woorden en ideeën in de pers geanalyseerd, becommentarieerd en eventueel bekritiseerd zullen worden’.²¹

Er was in de beginjaren minstens één opmerkelijke uitzondering op de regel dat de pers niet welkom was: Sefton Delmer. De Britse journalist van de *Daily Express* was een zeer goede vriend van prins Bernhard. Hij bezocht de bijeenkomst van mei 1956.²² Dat was dus kort voor het uitbreken van de ‘Hofmans-affaire’, waarin de Brit een belangrijke rol speelde. Een timing waarop verderop nog zal worden teruggekomen. Ook voor hem en andere journalisten die Bilderberg bezochten, gold overigens de geheimhoudingsplicht.

Met als doelstelling het vergroten van het wederzijds begrip, moest het dus een soort internationale Rotary worden. En dat werd het uiteindelijk ook, al duurde het nog een aantal jaren voordat Bilderberg definitief vorm kreeg. Na 1954 werd ieder jaar minstens één bijeenkomst georganiseerd door de ‘groep’ die voortaan genoemd werd naar het hotel waar de eerste conferentie had plaatsgevonden. ‘Bilderberg’ werd een internationaal begrip. De uitnodigingen werden vanaf Paleis Soestdijk verzonden uit naam van prins Bernhard, die ze ook persoonlijk ondertekende, wat de conferenties extra status verschafte.²³ De bijeenkomsten vonden ieder jaar in een ander land plaats: in 1955 in Frankrijk (Barbizon) en Duitsland (Garmisch-Partenkirchen), in 1956 in Denemarken (Fredensborg), in 1957 in de Verenigde Staten (St. Simons Island, Georgia) en in Italië (Fiuggi), in 1958 in Engeland (Buxton), in 1959 in Turkije (Yesilkoy), enzovoort. Vanaf 1960 werd het aantal conferenties beperkt tot één per jaar. Regel was dat de conferentie niet twee keer achtereen in het zelfde land mocht plaatsvinden.

Waar de conferenties ook werden gehouden, overal stond in feite de Koude Oorlog centraal en met name de angst voor het oprukkend communisme en de groeiende macht van de Sovjet-Unie. Cruciaal was het streven naar rust op het Europese continent. Trans-Atlantische misverstanden dienden uit de weg te worden geruimd om de Europese eenwording en een vrije wereldhandel te kunnen realiseren.²⁴ Dit onder het motto: ‘what was good for the free world was good for international business and vice-versa’.²⁵

De uitnodigingen voor de Bilderbergconferenties werden vanuit Paleis Soestdijk verzonden en door prins Bernhard persoonlijk ondertekend.

Uitnodigingsbeleid

Anders dan de eerste keer vonden de driedaagse Bilderberg-bijeenkomsten voortaan (net als de Oude Loo-conferenties) vrijwel altijd plaats van vrijdag tot zondag. Gemiddeld lag het aantal deelnemers per conferentie in de jaren vijftig rond de 65.²⁶ Onder hen waren telkens zo'n twintig procent nieuwe genodigden. Vers bloed hield de discussie levendig en de aanwezigen scherp. Want daar was het om begonnen: meningen moesten botsen en daarom werden bankiers, ondernemers én vakbondsmensen uitgenodigd evenals politici van linker- én rechterzijde. De genodigden waren mensen met politieke of economische invloed, of degenen van wie vermoed werd dat ze die in de toekomst zouden gaan krijgen: 'big shots', 'movers' en 'shakers'.²⁷

Ieder jaar werd opnieuw bekeken wie er voor een uitnodiging in aanmerking kwam. Hoewel niemand daar aanspraak op mocht maken, waren er toch enkele vaste gasten – onder wie George W. Ball, Paul Nitze, Henry J. Heinz II, David Rockefeller, Denis Healey, Denis de Rougemont, Guy Mollet en Paul Van Zeeland – die met een zekere regelmaat (en soms bijna altijd) kwamen. Op de gastenlijst prijken later ook de namen van de Amerikaanse politicus Henry Kissinger, de West-Duitse kanseliers Kurt-Georg Kiesinger, Ludwig Erhard en Helmut Schmidt, de Italiaanse automagnaat Giovanni Ag-

nelli, de Franse politicus en latere president Georges Pompidou en de Belgische politicus Paul Henri Spaak. Die laatste was toen hij in 1960 de conferentie voor het eerst bezocht secretaris-generaal van de NAVO en ook zijn opvolgers bij dat Atlantisch bondgenootschap – zoals de Nederlanders Dirk Stikker en Joseph Luns – kwamen vrijwel allemaal naar de conferenties.

Bilderberg was aanvankelijk een mannenaangelegenheid, een heus ‘old boy network’. Er werden in de jaren vijftig geen vrouwen uitgenodigd. Vanaf 1962 kwam er op die regel één opvallende uitzondering. Dat jaar mocht prinses Beatrix de conferentie in het Zweedse Saltsjöbaden bijwonen. Bernhards oudste dochter was overigens slechts als toehoorder (‘in attendance’) toegelaten. Zij zou van dan af wel vrijwel alle volgende conferenties bijwonen.²⁸ Tien jaar lang was zij de enige vrouw tussen de Bilderberg-mannen. Pas vanaf 1972 werden ook vrouwen uitgenodigd die aan de discussies mochten deelnemen, als eersten de West-Duitse publiciste Marion Gräfin Dönhoff, de Nederlandse hoogleraar economie Maria J. ’t Hooft en het Britse Labour-parlements lid Shirley Summerskill. Dat jaar stond prinses Beatrix voor het eerst tussen de reguliere gasten vermeld en mocht ze dus blijkbaar eveneens mee discussiëren.²⁹ Vrouwen zouden overigens ook na 1972 altijd sterk in de minderheid blijven op de Bilderberg-conferenties.³⁰

Het werd als een eer gezien een uitnodiging voor Bilderberg te ontvangen. Want dat betekende toetreding tot een illustre genootschap. Genodigden kregen de adresgegevens van alle andere gasten (ook van voorgaande conferenties) en iedereen mocht te allen tijde een beroep doen op andere ‘Bilderberger-alumni’.³¹ Het was een invloedrijk gezelschap: zo kwamen diverse genodigden uit de omgeving van de Amerikaanse president Eisenhower (C.D. Jackson, Walter Bedell Smith en John Foster Dulles) en telde de regering van diens opvolger John F. Kennedy met Nitze, Ball en Dean Rusk eveneens drie Bilderbergers.³² Ook Kennedy’s minister van Defensie, Robert McNamara, zou later diverse conferenties bijwonen. Van de Britse premier Harold MacMillan werd gezegd dat hij ervoor zorgde dat er altijd wel iemand voor hem als luistervink aanwezig was.³³ Bilderberg was een ideaal forum om proefballonnetjes over de internationale politiek los te laten en ideeën uit te testen.³⁴

Prins Bernhard

Veel deelnemers meenden dat prins Bernhard, die in 1956 tot permanent voorzitter van de Bilderberg-bijeenkomsten werd benoemd,³⁵ in belangrijke mate bijdroeg aan het succes van de conferenties. Zijn optreden als voorzitter werd gewaardeerd en geprezen. Hij was ‘*the most important public figure in the organization. His royal status gave glamour to the meetings and he had a talent for bringing people together and putting them at ease*’.³⁶ Rijkens omschreef het in 1965 aldus: ‘Prins Bernhard had direct de goede toon te pakken. Hij ging van het standpunt uit: “Er wordt van niemand gevraagd het ergens mee eens te zijn, alleen maar om aandachtig te luisteren.” De Prins

toonde zich zo'n voortreffelijk voorzitter, en is dat alle volgende jaren zó opvallend goed gebleven, dat een der Amerikaanse deelnemers eens heeft gezegd: "Als Prins Bernhard niet had bestaan, had Retinger hem moeten uitvinden".³⁷ Habitué George Ball dichtte Bernhard eveneens een belangrijke rol toe in de wordingsgeschiedenis van Bilderberg. 'Het karakter van de bijeenkomsten is ontstaan door de grote toewijding en de bekwame leiding van Prins Bernhard zelf. Zonder zijn speciale positie, intelligentie en goodwill zou iets van deze aard volslagen onmogelijk zijn.'³⁸

Bernhard werd een spin in het Bilderberg-web.³⁹ De prins op zijn beurt vond het werk voor Bilderberg zo belangrijk dat hij geen enkele conferentie oversloeg. Zelfs toen hij eigenlijk te ziek was, zoals in 1960 in Zwitserland, ging hij toch.⁴⁰ In een interview met het weekblad *Panorama* liet de prins geen misverstand bestaan over het belang dat hij hechtte aan de conferenties. 'Welk voorzitterschap ik zou houden als ik het eens zó druk kreeg, dat ik er nog maar één zou kunnen waarnemen? Dan zou ik dat van de Bilderberg-conferentie houden. Dat acht ik het belangrijkste voorzitterschap.'⁴¹

Volgens prins Bernhard vielen zijn Bilderberg-activiteiten buiten de ministeriële verantwoordelijkheid. Of, zoals zijn biograaf het omschreef: 'De Bilderberggroep geeft Prins Bernhard een kans om als gewoon burger, zonder het constitutionele taboe: "geen politieke activiteit van de Prins der Nederlanden" geweld aan te doen, te werken voor de eenwording van Europa en voor een hechtere band binnen de Atlantische gemeenschap'.⁴² Juliana was, zoals zal blijken, een andere mening toegedaan.

Bernhard genoot ervan om met de groten der aarde om te gaan en de groten der aarde kwamen graag in aanraking met iemand van koninklijken bloede. Uiteindelijk zou in 1976 de Lockheed-affaire – diverse personen onder wie de prins hadden steekpenningen aangenomen van de Amerikaanse vliegtuigbouwer Lockheed – aan de betrokkenheid van Bernhard bij Bilderberg een einde maken. De conferenties waren belangrijker dan de prins en met name de Amerikanen, George Ball voorop, wensten niet dat Bilderberg bezoedeld raakte door de in opspraak gekomen voorzitter. Bernhard moest wijken voor het grotere belang van 'zijn' Bilderberg,⁴³ dat ook zonder hem tot op de dag van vandaag gewoon is doorgegaan.

Overigens nuanceert Ingeborg Philipsen de loftuitingen aan het adres van de prins in haar dissertatie over de geschiedenis van Bilderberg. Niet alleen werden veel hiervoor genoemde citaten opgetekend door Bernhard-biograaf Hatch en waren ze deels afkomstig van de prins zelf, ook waren de belangrijkste betrokkenen er al snel achter gekomen dat prins Bernhard wat zijn internationale contacten betrof, de zaken mooier voorstelde dan ze in werkelijkheid waren. Zo gaf hij hoog op van zijn contacten met president Eisenhower, maar die bleken in de praktijk weinig voor te stellen. Integendeel: hij genoot in het Capitool een 'bad reputation'. De Amerikanen zouden volgens de Deense historica dan ook eerder ondanks, dan dankzij Bernhard met Bilderberg aan de slag zijn gegaan.⁴⁴ Toch erkent ook Philipsen dat Bilderberg zon-

der Bernhard geen bestaansrecht leek te hebben en dat de Lockheed-affaire niet alleen de reputatie van de prins beschadigde, maar ook voor de conferenties een 'severe blow' was.⁴⁵

Uniek

Bilderberg werd door de deelnemers als zeer bijzonder gezien, als iets unieks. In de biografie van Retinger worden de bijeenkomsten als volgt omschreven: 'it was difficult to define what it was. Its purpose, its methods and its structure were new and original. They did not bear any analogy and did not fit into any known category'.⁴⁶ Rijkens, die in zijn postuum verschenen gedenkschriften *Handel en wandel* een heel hoofdstuk aan de Bilderberg-conferenties wijdde, sloot zich daarbij aan. 'Voor het eerst in de moderne historie trachtte men de verhoudingen in de wereld te verbeteren door topfiguren uit Amerika en Europa bijeen te laten komen en openhartig te laten praten over hetgeen ons scheidde, irriteerde, verbitterde. Niet als vertegenwoordigers van hun land of als onderhandelaars – nee, als mensen die zich zorgen maakten over de groeiende verwijdering tussen Amerika en Europa, die uit hoofde van hun functie begrepen waar het om ging, en die dan nu eens eindelijk de kans kregen zich te uiten'.⁴⁷

David Rockefeller noemde Bilderberg 'one of the most interesting organizations that I belong to'.⁴⁸ Zijn vriend en landgenoot George Ball zou de bijeenkomsten als 'uniek en zonder precedent' hebben omschreven.⁴⁹ De Democraat Ball was een invloedrijke politicus die niet zoveel moest hebben van conferenties, maar voor Bilderberg een uitzondering maakte. 'It has been a remarkably useful organization. In fact, of all the organizations I have ever joined or belonged to, Bilderberg has been the most useful'.⁵⁰ Voor Ball waren vooral de informele gesprekken tijdens de maaltijden, de pauzes en de wandelingen in de omgeving waardevol. Rijkens was dezelfde mening toegedaan: 'Er gebeuren tijdens de privégesprekken aan lunch en diner vaak belangrijker dingen dan tijdens de gewone zittingen. Bij die informele gesprekken ontstaat vaak een nog beter begrip voor elkaars standpunt. In de loop der jaren hebben we een soort broederschap opgebouwd, die steunt op vriendschap en wederzijds vertrouwen'.⁵¹

Resultaten

Wat leverde die internationale broederschap feitelijk op? Die vraag stelde Paul Rijkens zich ook. 'Resultaten kunnen eerst bereikt worden indien er begrip bestaat, en naar mijn overtuiging heeft na de oorlog geen enkele actie zoveel bijgedragen tot een beter begrip tussen de volken van de vrije wereld als de besprekingen in de Bilderberg-groep'.⁵²

Omdat er niets werd vastgelegd, zijn de resultaten van Bilderberg moeilijk te meten. Het ging er toch vooral om dat de individuele deelnemers verrijkt en met meer inzicht en kennis van zaken van de conferenties vertrokken én om het wederzijds begrip voor elkaars standpunten. Waar dat toe leidde? Ge-

claimd wordt dat Bilderberg (indirect) heeft bijgedragen aan de totstandkoming van onder meer het Verdrag van Rome, waarmee in 1957 de basis werd gelegd voor de EEG, de voorloper van de Europese Unie.

Daarnaast zouden dankzij de conferenties diverse West-Europese sociaal-democratische partijen, en met name de West-Duitse SPD, voor de trans-Atlantische gedachte zijn gewonnen.⁵³ Ook zou dankzij Bilderberg de lucht zijn geklaard tussen de VS enerzijds en Frankrijk en Groot-Brittannië anderzijds na de Suezcrisis – een crisis die in 1956 ontstond toen Britse, Franse en Israëliische troepen tegen de zin van de Amerikanen met militair geweld en uiteindelijk tevergeefs de nationalisatie van het Suezkanaal door de Egyptische president Nasser ongedaan probeerden te maken.⁵⁴

Op Bilderberg kwam dit soort zaken uitgebreid aan de orde. Zo stonden op de conferentie in de Amerikaanse plaats St. Simons Island, Georgia, gehouden van 15 tot 17 februari 1957, onder meer de volgende onderwerpen op het programma: ‘Review of events since the fourth Bilderberg meeting in May 1956’ en kort maar krachtig: ‘The Middle East’.⁵⁵

Dat de deelnemers het belang van de conferenties inzagen, blijkt uit het feit dat velen hoopten op een uitnodiging. Bovendien bleven de grote Amerikaanse Rockefeller en Ford Foundations geld in het project steken – iets wat ze nooit gedaan zouden hebben als het niet paste in hun doelstellingen: ‘strengthening Atlantic cooperation by encouraging personal contacts between elites, either through exchange programmes or the establishment of networks, and, in the long term, generating a better knowledge of the US and helping to modernize the educative and intellectual structures of western Europe.’⁵⁶

Complottheorieën

Meteen vanaf het begin wekten de Bilderberg-bijeenkomsten de nodige argwaan. Wat werd er achter de gesloten deuren allemaal bekonkeld en met welk doel? De achterdocht werd gevoed door de vage financiering van de conferenties. Officieel werden de bijeenkomsten door niet nader genoemde ‘particulieren’ betaald. ‘The Bilderberg meetings have been financed primarily from private sources and on occasion from such organizations as the Ford, Exxon, and Rockefeller Foundations, along with the Carnegie Endowment for International Peace.’⁵⁷ Of de CIA het project (indirect) financieel steunde, is nog altijd onderwerp van discussie. Het lijkt echter weinig waarschijnlijk dat de Amerikaanse inlichtingendienst aan de wieg van Bilderberg stond.⁵⁸

Naast de financiële schimmigheden werden ook de ideeën van vooraanstaande Bilderbergers met argusogen bekeken. Bijvoorbeeld die van George Ball. Hij dacht niet zozeer aan de Europese economische eenwording, zijn horizon reikte veel verder. Hij voorzag voortgaande politieke samenwerking en integratie, waarbij landsgrenzen langzaam maar zeker zouden vervagen dankzij de toenemende handelsstromen. ‘While the structure of the multinational corporation is a modern concept, designed to meet the requirements of

a modern age, the nation state is a very old-fashioned idea and badly adapted to serve the needs of our present complex world.' Ball was ervan overtuigd dat vrijhandel hét leidende principe moest zijn op het vlak van internationale politiek en dat handelsbeperkingen economisch en politiek contraproductief waren.⁵⁹

Propageren van wereldwijde vrijhandel, bewieroken van multinationals, afschaffen van grenzen, verdwijnen van natiestaten; dergelijke ideeën waren koren op de molen van degenen die meenden dat de bankiers, ondernemers, diplomaten en politici op Bilderberg bezig waren met het opzetten van een (dictatoriale) wereldregering. Er zou zelfs gestreefd worden naar een universele kerk, die ten dienste moest staan van die wereldregering en alle andere kerken overbodig zou maken. In wat gematigder termen heette het dat de Bilderbergers 'hogepriesters van de globalisering'⁶⁰ waren. Complotdenkers beschouwden en beschouwen Bilderbergers als leden van een ongrijpbare geheime sekte, net als Vrijmetselaars of Illuminati. Het besloten karakter en de geheimhoudingsplicht versterkten dat beeld – hoezeer de deelnemers ook verklaarden en tot op de dag van vandaag blijven herhalen dat er niets mysterieus aan de hand is.

Vergelijking met het Oude Loo

In veel opzichten lijken Bilderberg en het Oude Loo op elkaar. Ze zijn allebei producten van de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen daarvan. Ze wilden allebei een nieuwe oorlog voorkomen en een betere, vreedzame wereld tot stand brengen. De onzekerheid over de toekomst van de wereld was leidend, de afkeer van het communisme stond centraal. Om de wereldvrede te realiseren werd bij Bilderberg gedacht in politiek-economische oplossingen: beter begrip en betere samenwerking tussen Europa en de Verenigde Staten en Canada, die uiteindelijk zou moeten leiden tot een verenigd Europa – in wat voor vorm was vooralsnog onduidelijk, al stond onvoorwaardelijke overgave aan een gemeenschappelijke economische markt en vrijhandel voorop. Bij het Oude Loo stond een religieuze remedie centraal om de wereldvrede te bereiken: herstel van het geloof, dat uiteindelijk zou moeten leiden tot een 'theocratie': een vreedzame, religieuze samenleving – hoe precies wist niemand, al stond een onvoorwaardelijke overgave aan God voorop.

Ook de wijze waarop de bijeenkomsten van Bilderberg en het Oude Loo waren opgezet en werden gefinancierd, kende overeenkomsten. In beide gevallen waren het bankiers of ondernemers die de kosten voor hun rekening namen, bij Bilderberg gebeurde dat indirect via de 'Foundations'. Beide conferenties duurden drie dagen en waren besloten – wat de nodige achterdocht wekte en tot allerlei complottheorieën aanleiding gaf. Onder de genodigden kende zowel Oude Loo als Bilderberg naast wisselende gasten ook een aantal habitués, die vrijwel iedere conferentie aanwezig waren. Er werden op de bijeenkomsten geen resoluties ingediend, er werd niet gestemd. Het ging bij allebei om het verwerven van individueel inzicht – in het ene geval in Gods be-

doelingen met de wereld, in het andere geval in heersende en soms tegenstrijdige politieke en economische doelstellingen. Zowel van het Oude Loo als van Bilderberg valt – mede door de opzet en de nadruk op de individuele beleving – moeilijk na te gaan wat ze concreet hebben bereikt. Duidelijk is dat zowel de bezoekers van het Oude Loo als van Bilderberg vooral waarde leken te hechten aan de informele ontmoetingen en bovendien meenden dat de conferenties uniek waren in hun soort!

Dat Oude Loo en Bilderberg elkaar niet uitsloten, blijkt uit het feit dat een aantal mensen beide conferenties bezocht. Directeur van het Bureau voor Internationale Zaken B.H.M. Vlekke was inleider op de eerste Oude Loo-conferentie in 1951 en ook – als toehoorder – aanwezig op de eerste Bilderberg-conferentie van 1954; minister van Buitenlandse Zaken J.W. Beyen bezocht de Oude Loo-conferentie van augustus 1953 en was te gast op de Bilderberg-bijeenkomst van 1960; ondernemer Frits Philips was eveneens in augustus 1953 op het Oude Loo en kreeg in 1973 een uitnodiging voor Bilderberg. CHU-politicus en minister van Ontwikkelingssamenwerking Berend Jan Udink was zowel aanwezig op Bilderberg-conferenties (in 1967 en 1973) als op de Open Veldbijeenkomsten, de opvolger van het Oude Loo. Daarnaast waren er nog degenen die waren uitgenodigd voor het Oude Loo, maar bericht van verhindering stuurden, zoals diplomaat Herman van Roijen en Europeaan Max Kohnstamm.⁶¹ Zij zouden beiden wel meerdere keren acte de présence geven op Bilderberg.

Denis de Rougemont vormde op een andere wijze een soort dwarsverband tussen het Oude Loo en Bilderberg. De Zwitserse cultuurfilosoof was te gast op de eerste vier Bilderberg-bijeenkomsten en werd onder meer op de eerste Oude Loo-conferentie geciteerd.⁶² Overigens inspireerde De Rougemonts boek *Penser avec les mains* ook prinses Beatrix. Zij gebruikte het als uitgangspunt voor haar toespraak tot de jeugd van Europa in 1962 en als vervolg daarop voor het oprichten van de Europese Werkgroep.⁶³ De prinses kan dus zowel via haar moeder als via haar vader hebben kennisgemaakt met de ideeën van De Rougemont.

Het Oude Loo en Bilderberg kenden nog een bijzondere overeenkomst: op beide conferenties speelde een lid van het Nederlandse koningshuis een centrale rol. Koningin Juliana wilde graag een gewone en onopvallende deelnemer zijn op de door haar geïnitieerde Oude Loo-bijeenkomsten. Prins Bernhard meende eveneens dat hij op Bilderberg een gewoon individu kon zijn, hoewel hij door zijn functie als voorzitter wel degelijk in de spotlights stond. Duidelijk is dat zowel Juliana als Bernhard met volle teugen van de ‘eigen’ conferenties genoot. Allebei waardeerden ze het contact met gelijkgestemden in hoge mate.

Ondanks de overeenkomsten en de dwarsverbanden behoorden Oude Loo en Bilderberg toch tot andere werelden. Waar het Oude Loo zich richtte op het geestelijke niveau, stond op Bilderberg de rationaliteit voorop.⁶⁴ Daarnaast was Bilderberg aanvankelijk uitsluitend een mannenzaak, terwijl op het

Oude Loo gaandeweg de vrouwen in de meerderheid waren. In tegenstelling tot het Oude Loo kwam Bilderberg op steeds andere locaties bijeen en vanaf 1960 slechts één keer per jaar. Bilderberg telde gemiddeld ook iets minder deelnemers per conferentie, die bovendien een duidelijker structuur kende: vooraf werden te bespreken thema's vastgesteld en discussiepapers daarover rondgestuurd en de plenaire samenkomsten kenden heldere regels, waarbij vooral zakelijke argumenten werden uitgewisseld. Bij het Oude Loo werd veel meer overgelaten aan het toeval, aan de inspiratie van het moment. Na de eerste bijeenkomsten was in Apeldoorn bovendien geen sprake meer van plenaire debatten, maar werd uitsluitend in kleine groepjes van gedachten gewisseld. De betere voorbereiding, strakkere leiding en zakelijker benadering zouden wel eens een verklaring kunnen zijn voor het feit dat Bilderberg nog altijd bestaat en het Oude Loo al ruim een halve eeuw ter ziele is.

Juliana's verzet

Net als de Oude Loo-bijeenkomsten speelden de Bilderberg-conferenties een belangrijke rol in de huwelijks crisis van Juliana en Bernhard in de jaren vijftig. Vanaf het najaar van 1955 tot het voorjaar van 1956 zou de vorstin er diverse keren bij minister-president Drees op aandringen een einde te maken aan de bemoeienissen van de prins met deze 'conferenties van rabiate anti-communisten'.⁶⁵ Juliana wilde – volgens sommigen daartoe aangezet door haar particulier secretaris Walraven van Heeckeren⁶⁶ – haar overspelige echtgenoot, van wie zij min of meer gescheiden leefde en met wie zij nauwelijks nog een woord wisselde, onder een soort van politieke curatele stellen.

Keer op keer hamerde Juliana er bij Drees op dat het politieke karakter van de Bilderberg-bijeenkomsten een gevaar kon vormen voor haar positie als onafhankelijk en boven de partijen staand staatshoofd.⁶⁷ Bovendien was zij van mening dat de prins voor al zijn buitenlandse reizen vooraf toestemming diende te vragen aan het kabinet én de koningin. Juliana was verbolgen over het feit dat haar echtgenoot zonder dat zij daar iets van wist in januari 1956 naar de Verenigde Staten wilde afreizen om daar onder meer de vliegtuigbouwers Lockheed en Douglas te bezoeken.⁶⁸

De vorstin meende, anders dan Bernhard door Hatch had laten optekenen, dat de betrokkenheid bij Bilderberg wel degelijk onder de ministeriële verantwoordelijkheid viel. Zij stond in die opvatting overigens niet alleen.⁶⁹ Bovendien trachtte Juliana in februari 1956 via Drees te bewerkstelligen dat het secretariaat van de prins, van waaruit de uitnodigingen voor de Bilderberg-conferenties werden verzonden, met inbegrip van diens particulier secretaresse 'Kokkie' Gilles zou verdwijnen van Paleis Soestdijk.

Drees raadpleegde over dit alles minister van Buitenlandse Zaken Beyen, die echter geen enkel probleem zag. Beyen werd naar eigen zeggen door Bernhard informeel geïnformeerd wanneer hij voor Nederland relevante reizen maakte en dat was volgens hem voldoende. Over de Bilderberg-conferenties kwam volgens de bewindsman vrijwel niets naar buiten en de prins onthield

Terwijl koningin en prins een ernstige huwelijks crisis doormaken, staan ze ogenschijnlijk ontspannen op 30 april 1956 met hun dochters op het bordes van Paleis Soestdijk het langstrekkende defilé toe te zwaaien. Het is een gure Koninginnedag. Een dag eerder heeft prins Bernhard de bevriende journalist Sefton Delmer zijn visie gegeven over de situatie op Paleis Soestdijk.

zich in zijn rol als voorzitter van het uiten van persoonlijke opvattingen. Beyen vond Bilderberg bovendien 'uitermate nuttig en belangrijk'.⁷⁰ Drees betwijfelde of ministers constitutioneel gezien verantwoordelijkheid droegen voor Bilderberg en gaf Juliana te verstaan dat prins Bernhard 'ondanks Uw bezwaren op zijn stuk blijft staan'.⁷¹ Dat oud-minister van Buitenlandse Zaken en topdiplomaat E.N. van Kleffens voortaan als een soort waakhond voor de regering bij (de voorbereiding van) de Bilderberg-conferenties aanwezig zou zijn, stemde Juliana niet echt milder.⁷²

Een voor Juliana bevredigende oplossing over deze kwestie kwam er niet. Bernhard kon wat betreft Bilderberg gewoon zijn gang blijven gaan. Hij wilde ook niet anders. Bovendien stond de prins in 1956 op het punt om tot permanent voorzitter te worden benoemd en die kans wilde hij niet laten schieten. Het feit dat Juliana aan zijn voorzitterschap een einde wilde maken en hem onder toezicht wilde plaatsen, moet de prins uitermate hebben geïrriteerd.

Bernhard legde de schuld voor Juliana's gedram bij de Baarnse kring, die communistische sympathieën zou koesteren. Dat deed hij onder meer tegenover zijn vriend Sefton Delmer. De Britse journalist lunchte op 29 april 1956 op Paleis Soestdijk met Juliana, Bernhard en hun twee oudste dochters. Na de maaltijd spraken de prins en de journalist onder vier ogen met elkaar. De daarop volgende dagen werkte Delmer aan een verhaal voor de *Daily Express* over de groep rond Greet Hofmans. Hij sprak daarvoor onder meer met Hofmans zelf en met Wim Kaiser.

Vervolgens reisden Bernhard en Delmer naar het Deense Fredensborg waar van 11 tot 13 mei 1956 een Bilderberg-conferentie werd gehouden. Daar had ook de journalist een uitnodiging voor ontvangen – zoals gebruikelijk ondertekend door Bernhard en uiteraard gepaard gaand met een geheimhoudingsplicht. Onderweg hadden ze alle tijd om verder te spreken over de hofperikelen, informatie die Delmer kon gebruiken voor zijn artikel.

Delmer meende – aldus een notitie van minister Beyen van juni 1956 – dat de 'Hofman-clique' zich in toenemende mate op politiek terrein begaf en 'bewust of onbewust' onder communistische invloed dreigde te komen. Beyen meende overigens dat het gevaar van dergelijke beïnvloeding 'niet acuut' was.⁷³ Het ligt voor de hand dat Delmer door Bernhard op dat communistische spoor was gezet. Een spoor waarvan Beyen, mede gezien zijn aanwezigheid op de Oude Loo-conferentie van 1953, kon weten dat het onzin was. Toch zou die associatie met het communisme een hardnekkig bestaan leiden. Het artikel van Delmer zou, door ingrijpen van minister Beyen, echter niet verschijnen.⁷⁴ De verzamelde informatie werd niet veel later via een omweg toch wereldkundig gemaakt.

Conclusie

Zowel de Oude Loo- als de Bilderberg-conferenties overleefden het afgedwongen vertrek van hun koninklijke initiatiefnemers, de eerste ruim tien jaar (als de opvolger het Open Veld wordt meegerekend) en de tweede decen-

nialang. Opmerkelijk is wel dat Juliana's aanwezigheid op het Oude Loo meer achterdocht bij het kabinet opriep dan Bernhards betrokkenheid bij Bilderberg. De prins mocht ruim twintig jaar lang ongehinderd voorzitter van Bilderberg zijn, terwijl er op het eerste gezicht goede argumenten zijn voor de gedachte dat het Bilderberg van de prins veel politieker was, en daarmee ook veel meer een gevaar vormde voor de ministeriële verantwoordelijkheid, dan het Oude Loo van Juliana.

Het verschil in behandeling van de beide conferenties is opmerkelijk. Terwijl Drees uitdrukkelijk te verstaan gaf het ongepast te vinden dat de uitnodiging voor de bijeenkomsten op het Oude Loo van koningin Juliana zouden uitgaan (of dat althans die indruk gewekt zou worden), lijkt prins Bernhard geen strobreed in de weg te zijn gelegd bij het verzenden van de uitnodigingen voor Bilderberg vanaf Paleis Soestdijk.⁷⁵ Dat Juliana een gewone deelnemer was tussen zoekende gelovigen, was blijkbaar veel risicovoller dan dat de prins als boegbeeld fungeerde van een jaarlijkse bijeenkomst van anticommunistische trans-Atlantici. Dat verschil kan voor een deel worden verklaard uit het feit dat de positie van Juliana als staatshoofd kwetsbaarder was dan die van haar verder van de troon afstaande echtgenoot, voor wie de ministeriële verantwoordelijkheid 'slechts' in afgeleide vorm gold.

Dat Bernhard min of meer ongestoord zijn gang kon gaan, vormde echter wel degelijk een groot risico voor de monarchie. Dat werd in 1976 pijnlijk duidelijk door de Lockheed-affaire, die weliswaar los staat van de Bilderberg-conferenties, maar zich wel in dezelfde kringen afspeelde. In zekere zin kreeg Juliana daardoor twintig jaar na dato alsnog gelijk. De handel en wandel van Bernhard had wel degelijk beter ministerieel verantwoord en dus beter gecontroleerd moeten worden. Maar dat is wetenschap achteraf. Wat hier telt is dat haar pogingen om Bernhard los te weken van Bilderberg zich in juni 1956 als een boemerang tegen Juliana zelf zouden keren.